

УДК 342.1

ПРАВА Й ОБОВ'ЯЗКИ СТОРІН ДОГОВОРУ КОНТОКОРЕНТУ, ЙОГО ВИКОНАННЯ І ПРИПИНЕННЯ

Копитова О.С., здобувач
кафедри цивільного права і процесу
Національна академія внутрішніх справ

Стаття присвячена дослідженню проблемних питань, пов'язаних із визначенням прав та обов'язків сторін договору контокоренту, моментом його виконання і припинення.

Ключові слова: договір контокоренту, сторони договору, єдиний рахунок, виконання договору, припинення договору.

Статья посвящена исследованию проблемных вопросов, связанных с определением прав и обязанностей сторон договора контокоррента, моментом его исполнения и прекращения.

Ключевые слова: договор контокоррента, стороны договора, единый счет, выполнение договора, прекращение договора.

Kopytov O.S. RIGHTS AND OBLIGATIONS OF THE PARTIES OVERDRAFT, ITS PERFORMANCE AND TERMINATION

The article investigates the problematic issues related to the definition of the rights and obligations of the parties of the contract of agreement contocorrente, the moment of his execution and termination.

Key words: agreement contocorrente, parties to the contract, single bill, contract performance, contract termination.

Постановка проблеми. На відміну від разового заліку зустрічних вимог, систематичний залік зустрічних зобов'язань (контокорент) не регламентований сучасним цивільним законодавством України, хоча контокорент був відомий дореволюційному праву і праву радянської епохи.

Систематичний залік зустрічних вимог проводиться на підставі договору контокоренту. Відсутність цього виду договору в чинному Цивільному кодексі України (далі – ЦК України) не свідчить про його заборону. Так, згідно з ч. 1 ст. 6 ЦК України, сторони мають право укласти договір, який не передбачений актами цивільного законодавства, але відповідає загальним засадам цивільного законодавства. Тому договір контокоренту є самостійним видом договорів, що укладаються з метою запобігання зустрічним платежам, тобто для припинення зустрічних зобов'язань без виконання [2, с. 20].

З метою більш глибокого визначення правової природи договору контокоренту, необхідно на основі різних наукових підходів визначитися з правами й обов'язками сторін договору, моментом його виконання та припинення.

Ступінь розробленості проблеми. Питання, що стосуються визначення юридичного змісту договору контокоренту, були предметом дослідження вчених у галузі цивільного права, з-поміж яких М. Агаркова, А. Вормс, М. Студентський, Г. Шершеневич та інші, однак права й обов'язки сторін договору контокоренту, його виконання і припинення науковцями не досліджувалися.

Мета статті – дослідити проблемні питання, пов'язані з визначенням прав та обов'язків сторін договору контокоренту, моментом його виконання і припинення.

Виклад основного матеріалу. Термін «контокорент» має кілька значень. У більшості

випадків контокорент (від італ. conto – рахунок і corrente – поточний) розглядається як єдиний рахунок клієнта в банку, який оформляється з метою обліку всіх операцій, що відбуваються між банком і клієнтом, на якому відображаються за дебетом виплати за дорученнями клієнта, у тому числі й за рахунок відкритого йому банком кредиту, і за кредитом, а також відображаються суми, що вносяться клієнтом або надходять на його користь від третіх осіб. При цьому сальдо цього рахунку може показувати суму заборгованості клієнта банку або показує вільний залишок коштів клієнта в банку [9, с. 259].

Учасники заліку, які виявили бажання підпорядкувати свої контокорентні відносини умовам, викладеним у постанові «Про договір контокоренту» [6], можуть зробити відповідне застереження в двосторонньому договорі про застосування до відносин сторін умов останнього.

На підставі договору контокоренту відбувається обов'язків для сторін залік, так як залік загалом зумовлений природою договору. Сторони не встановлюють особливу умову про залік, його обов'язковість впливає із сутності контокорентних відносин, як *conditio sine qua non* [3, с. 4].

Сторонами договору контокоренту можуть бути визнані будь-які суб'єкти цивільного права, за винятком держави. Інші обмеження за суб'єктивним складом вводити недоцільно. Згідно з п. 2 постанови «Про договорі контокоренту», сторонами договору можуть бути кредитні організації між собою та клієнтами, організації, приватні особи. Надалі варто законодавчо визначити, що ведення контокорентного рахунку має здійснюватися кредитною організацією (переважно спеціалізованими кредитними організаціями, що займаються веденням контокорентних рахунків), оскільки такий порядок дасть змогу уникнути зловживань, випадкових помилок,

додаткових організаційних витрат, а також забезпечить фінансові інтереси держави. Під сторонами договору контокоренту ми маємо на увазі передусім осіб, чий вимоги враховуються за допомогою контокорентного рахунку. Проте потрібно враховувати, що особа, котра веде рахунок (здійснює записи й розраховує сальдо), також є учасником контокорентних відносин.

Істотною умовою договору контокоренту є перелік грошових вимог, які будуть заноситися на рахунок, а також документів, що розглядаються як підстава для занесення записів на рахунок. Отже, особа, котра веде рахунок, під загрозою відповідальності має враховувати лише вимоги, підтверджені належним чином оформленими документами (рахунками, що виписані на підставі договорів). Природі контокоренту, який передбачає відстрочку, суперечить занесення вимог, що підлягають негайному виконанню.

На контокорентний рахунок заносяться не договори, а вимоги, що виникають із цих договорів. Вимога відображається на контокорентному рахунку як окрема стаття, однак при цьому ні вимога, ні відповідна їй сума боргу не можуть бути перетвореними в щось нове. Саме зобов'язання продовжує існувати й не втрачає індивідуальності. Контокорентний рахунок допускає занесення вимог обох сторін, що робить контокорентні відносини взаємними. Г. Шершеневич називав характерною рисою контокоренту «початок неподільності» [8, с. 589]. Тобто, його сутність полягає в тому, що відбувається призупинення негайного виконання вимог, перетворення конкретних договорів лише в пояснення окремих статей договору контокоренту.

Занесення вимоги на рахунок можна вважати одностороннім актом сторони договору контокоренту, спрямованим на реалізацію умов договору. Сторона має право лише просити контрагента не включати або виключити певні вимоги із статей рахунку, що означає негайне виконання цієї вимоги. Однак подібна пропозиція підриває основу контокорентних відносин.

Продовжуючи, можемо визначити такі зустрічні (взаємні) обов'язки сторін, які потрібно передбачити в договорі контокоренту:

1. Дотримання умов занесення вимог на рахунок (сторони повинні надавати необхідне підтвердження того, що вимога є дійсною та передбачена в договорі, який погоджений між сторонами).

2. Утримуватися від розпорядження окремими занесеними на рахунок вимогами, у тому числі вимагати негайного заліку, вимагати негайного виконання, не вживати дій, що викликають відчуження права вимоги. Сторони повинні вживати законні дії, які запобігають накладенню арешту, зверненню стягнення на вимоги, відображені в договорі контокоренту.

3. Надавати на вимогу іншої сторони або особи, котра здійснює ведення рахунку, необхідні документи, пов'язані з вимогою, що заноситься на рахунок.

4. Повідомляти іншу сторону договору й особу, котра веде контокорентний рахунок,

про прийняття сальдо (згоду з розрахунком, підготовленим особою, котра веде рахунок).

До обов'язків особи, яка веде рахунок, можемо зарахувати такі:

1. Проводити облік вимог кожної сторони договору контокоренту відповідно до правил, узгоджених сторонами, не приймати вимог, що передбачені переліком та які не підтверджені належним чином.

2. Визначити співвідношення вимог сторін договору контокоренту після закінчення установленого періоду та представити сторонам не пізніше встановленого в договорі строку звіт із визначенням сальдо й усіх врахованих вимог із зазначенням підстав їх виникнення.

3. Забезпечувати таємницю операцій, гарантувати захист від спотворення і фальсифікації отриманих даних. Крім того, зберігати документацію протягом строку, погодженого сторонами (бажано законодавче закріплення цього строку й порядку розкриття цієї інформації, надання довідок).

4. Інформувати щотижня (або в інші строки) сторін договору контокоренту про стан рахунку. Надавати консультаційне сприяння, у тому числі шляхом підготовки документів для примусового стягнення сальдо.

5. Уживати заходи щодо врегулювання спорів між сторонами договору контокоренту.

Відносно вимог, що занесені на контокорентний рахунок, позовна давність починає рахуватись лише з моменту закриття контокорентного рахунку. Якщо зобов'язання виникло до початку дії договору контокоренту й, відповідно, контокорентного рахунку, а потім вимоги були занесені на рахунок, позовна давність призупиняється.

У період дії договору контокоренту одна зі сторін може передавати іншій стороні деякі суми коштів у розрахунок на погашення частини свого боргу. Однак подібні внески не повинні вважатися платежами та погашати борг. Борг однієї зі сторін договору контокоренту може прощатися іншою стороною лише під час підписання договору, а внесені до цього моменту суми можуть розглядатися тільки як статті, що впливають на сальдо. Інший варіант вирішення цього питання передбачено в § 273 книги 2 Зводу англійського права, який передбачає, що коли між сторонами встановлені контокорентні відносини у формі єдиного рахунку, то передбачається, що проведені платежі належать до погашення ранніх статей рахунків, якщо в момент платежу не було іншої вказівки щодо коштів [7, с. 115].

Деякі питання виникають під час аналізу природи закриття контокорентного рахунку (тобто сальдування рахунку). Закриття проводиться особою, котра здійснює ведення рахунку. У законі варто передбачити такі підстави закриття:

а) закінчення строку, установленого в договорі;

б) вимога сторони, якщо строк не встановлено;

в) у разі ліквідації (смерті) однієї зі сторін.

Після закінчення контокорентного періоду проводиться підрахунок, який здійснюється так: підсумовуються всі занесені

на рахунок вимоги однієї зі сторін, а потім іншої. Зведення дебету і кредиту рахунку визначає сальдо. Зіставлення двох сум показує, яка з них більша за іншу. Якщо відняти з більшої суми меншу, вийде різниця, яка є ні що інше, як не зарахована сума. Отриманий залишок на момент закінчення кожного контокорентного періоду – різниця на користь однієї зі сторін, що має назву «сальдо». Сальдо визначає суму вимоги тієї сторони, на користь якої воно утворилося. Отримане сальдо підлягає оплаті або, якщо це передбачено в договорі контокоренту, заноситься першим рядком на рахунок наступного періоду. Можлива ситуація, коли вимоги, занесені на рахунок сторонами договору, виявляться рівними. Це означає, що зараховані всі зобов'язання сторін у повному обсязі, а значить, борг або його частина не переходять у наступний контокорентний період. Сторони можуть установити й такий порядок систематичного заліку зустрічних зобов'язань, за якого сторона, на котру покладено обов'язок оформлення розрахункових документів, наприкінці розрахункового періоду виводить сальдо за рахунком, і залежно від того, на користь якої сторони належить сума сальдо, виписується або платіжна вимога, або платіжне доручення [1, с. 168].

Для порівняння можна зазначити, що п. 5 постанови «Про договір контокоренту» передбачав, що за відсутності домовленості, підведення сальдо проводиться в перший день кварталу.

Закриття контокорентного рахунку не означає припинення договору контокоренту – сальдо може бути перенесено на новий рахунок, який і відкріє наступний період. Розрахунок підсумків за контокорентним рахунком проводиться організацією, на яку покладається ведення рахунку. У разі банківського контокоренту розрахунок проводить або банк, якщо йдеться про відносини з клієнтом, або одна з кредитних організацій, якій доручена ця робота, якщо рахунок відображає відносини банків один із одним.

Також варто звернути увагу на ситуацію, коли немає заперечень з приводу розрахунку. На нашу думку, у цьому випадку сторонам потрібно в договорі зробити вказівку на те, що відсутність заперечень вважається прийняттям стороною розрахунку. Також можлива ситуація, коли одна сторона або дві сторони частково не визнають розрахунок. На це питання існують два варіанти відповіді.

По-перше, можна допустити визнання розрахунку тільки повністю.

По-друге, можна розглядати направлення розрахунку не більше ніж як пропозицію до остаточного розрахунку [8, с. 590].

Указана позиція видається більш обґрунтованою, її підтримує О. Рижков, на думку якого, якби ми приєдналися до протилежної точки зору, ми виключили б можливість коригування, виправлення помилок у розрахунку, що викликало б серйозні труднощі у взаєминах сторін. У літературі зустрічається твердження про те, що з моменту визнання сальдо занесені зобов'язання втрачають свою

самостійність, індивідуальність, не можуть бути предметом окремих позовів [5, с. 122].

На нашу думку, аж до виведення сальдо зобов'язання продовжують існувати, лише із закриттям рахунку можна говорити про їх припинення.

Щодо природи сальдо й закриття рахунку були висловлені різні думки. Е. Вормс уважав, що завданням рахунку є залік взаємних вимог. Установлене сальдо – це визнаний стороною борг. За волею обох сторін цей борг має абстрактний характер, і кредитор не зобов'язаний доводити підстави його виникнення, так як сальдо є лише результатом раніше врахованих законних вимог і боргів [4, с. 70].

Отже, щодо сальдо відбувається новація – сальдо, не маючи нічого спільного з раніше наявними боргами, поєднало їх у єдине ціле, тобто взаємні вимоги, що «перекривають» одна одну, погашаються заліком, а визнання залишку означає його новацію в новий борг.

Новацію бачив у виведенні сальдо й Г. Шершеневич [8, с. 591]. Також Є. Малєєва та О. Рижков підтримали вказану позицію. Так, на їхню думку, новація полягає в заміні зобов'язань із певного кола договорів зобов'язанням із ведення контокорентного рахунку, що мають зустрічний, однорідний і абстрактний характер [5, с. 124]. Указана позиція запозичена з французької та італійської доктрини з тією відмінністю, що іноземні автори визначають момент новації занесенням грошової вимоги на контокорентний рахунок. Наведена точка зору викликає заперечення. Варто зауважити, що новація не може полягати в заміні одного зобов'язання іншим, відмінним лише тим, що кредитор і боржник міняються місцями. Новація вимагає зміни характеру зобов'язання або сторони боку в зобов'язанні.

На нашу думку, під час аналізу природи договору контокоренту можна взагалі уникнути конструкції новації. За цього підходу зникає така проблема, як неможливість за згодою сторін створювати абстрактні зобов'язання без особливої вказівки закону й відсутність права на висунення позову щодо стягнення сальдо на підставі договору контокоренту без урахування всіх вимог сторін. Це твердження пояснюється й тим, що заходи забезпечення вимог, урахованих у договорі контокоренту, зберігають свою силу. Подібне положення міститься в п. п. 11–12 постанови «Про договір контокоренту».

Висновки. Завершуючи розгляд питань, пов'язаних із правами та обов'язками сторін договору, моментом його виконання і припинення, можемо зазначити, що під сторонами договору контокоренту ми матимемо на увазі передусім осіб, чії вимоги враховуються за допомогою контокорентного рахунку. Проте потрібно враховувати, що особа, яка веде рахунок (здійснює записи та розраховує сальдо), також є учасником контокорентних відносин.

Закриття контокорентного рахунку не означає припинення договору контокоренту – сальдо може бути перенесено на новий рахунок, який і відкріє наступний період.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Астахов Н.Н. Правовое регулирование расчетов между социалистическими организациями по иногородним поставкам : дисс. ... канд. юрид. наук / Н.Н. Астахов. – М., 1961. – 207 с.
2. Белов В.И. Понятие и содержание договора контокоррента / В.И. Белов // Законодательство. – 2003. – № 4. – С. 20.
3. Вавин Н.Г. Зачет обязательств / Н.Г. Вавин. – 2-е изд., испр. и доп. – М., 1914. – 153 с.
4. Вормс А.Е. Юридическая природа контокоррента и применение его в советских банках / А.Е. Вормс // Кредит и хозяйство. – 1928. – № 11. – С. 68–73.
5. Малеева Е. Договор контокоррента / Е. Малеева, О. Рыжков // Хозяйство и право. – 1997. – № 10. – С. 119–124.
6. О договоре контокоррента : Постановление ЦИК и СНК СССР от 23 июля 1930 года № 40/63 // Собрание законов и распоряжений Рабоче-крестьянского правительства СССР. – М. : Раздел 1, 1930. – Ст. 409.
7. Свод английского гражданского права. Общая часть: Обязательственное право: Ученые труды ВИЮН / сост. под ред. Э. Дженкс ; пер., предисл. и прим. Л.А. Лунц. – М. : Юрид. изд-во НКЮ СССР, 1940. – 303 с.
8. Шершеневич Г.Ф. Курс торгового права / Г.Ф. Шершеневич. – СПб. : Изд-во Бр. Башмаковых, 1908. – 609 с.
9. Юридическая энциклопедия / под общ. ред. А. Тихомирова. – М. : Юринформцентр, 1997. – 526 с.